

วิวัฒนาการของศิลปะอินเดียแบบอมราวดี

ม.จ. สุกุทัตติศ ดิศกุล ทรงแปล

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๗ เล่ม ๑)

๒. ลวดลายหมกรเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นที่ทันใจ

บัลลังก์

บัลลังก์นี้มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในศิลปะอินเดียโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปะเกี่ยวกับพุทธศาสนา และบัลลังก์นี้ก็เต็มไปด้วยความหมายอันยุ่งยาก

ในเอกสารสมัยโบราณของอินเดีย มีศัพท์อยู่หลายคำที่หมายถึงบัลลังก์หรือที่นั่ง ศัพท์ที่สำคัญมีแสดงอยู่ในหนังสือของ Mlle. Auboyer เกี่ยวกับบัลลังก์ และในหนังสือของนาย Sivaramamurti เกี่ยวกับประติมากรรมในสมัยอมราวดี ศัพท์เหล่านี้ย่อมใช้หมายถึงบัลลังก์ที่มีรูปร่างอย่างแน่นอนแล้ว แต่ยกเว้นคำว่า "สิงหาสน์" อันหมายถึงบัลลังก์ที่มีรูปสิ่งประดับแล้ว ก็ย่อมเป็นการยากที่จะใช้ศัพท์เหล่านี้เรียกบัลลังก์ที่เราพบในประติมากรรม

ในประติมากรรมที่อมราวดี บัลลังก์มีรูปร่างแตกต่างกันไปมาก เป็นต้นว่าบัลลังก์แท่นบูชา บัลลังก์มีพนักซึ่งมีหรือไม่มีเท้าชน บัลลังก์มีพนักโค้ง ฯลฯ แต่บัลลังก์รูปร่างต่าง ๆ กันเหล่านี้ก็ไม่ได้

หมายความว่าอายุคนละสมัย เราอาจกำหนดอายุของบัลลังก์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ก็จากลวดลายเครื่องประดับเท่านั้น

ในประติมากรรมที่อมราวดี มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างบัลลังก์ที่มีลายรูปสัตว์ประกอบหรือไม่มี บัลลังก์ซึ่งดูเหมือนจะเป็นรุ่นหลังนั้นประกอบด้วยหัวหมกรที่ปลายของทับหลังของพนักทั้ง ๒ ข้าง นอกจากนั้นก็ยังมีสิ่งกำลังยืนรองรับเท้าแขน และขาบัลลังก์เป็นรูปสิ่งกำลังนั่ง ลักษณะบริบูรณ์ของเครื่องประดับรูปสัตว์เหล่านี้ก็คือ "สิงหาสน์" ซึ่งมีหัวหมกร สิ่งที่ยืนใต้เท้าแขนและขาเป็นรูปสิ่งกำลังนั่ง (รูปที่ ๖๐) แต่บางครั้งลวดลายรูปสัตว์เพียง ๑ หรือ ๒ ชนิดก็แสดงความหมายได้เพียงพอเช่นเดียวกัน (รูปที่ ๖๑) อย่างไรก็ดี เท้าสิ่งซึ่งใช้เป็นขาบัลลังก์ (รูปที่ ๕๘) ก็ดูเหมือนจะไม่ได้ให้ความหมายชัดเจนเท่ากับลวดลายเครื่องประดับรูปสัตว์อื่น ๆ

เราอาจแบ่งบัลลังก์ในภาพสลักที่อมราวดีออกได้เป็น ๒ หมู่ ตามแบบที่มีเครื่อง

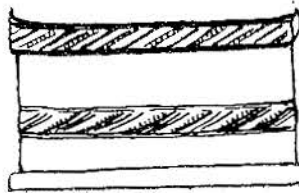
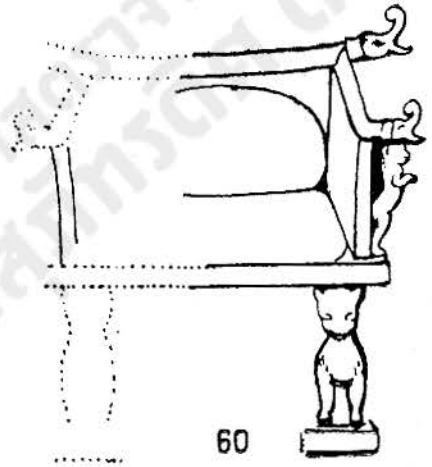
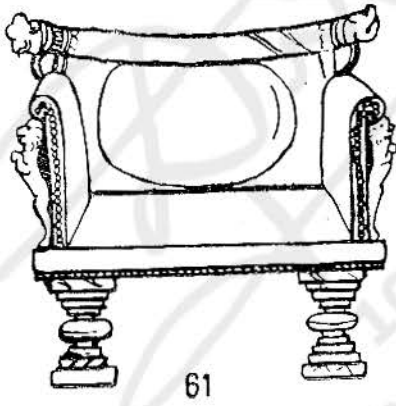
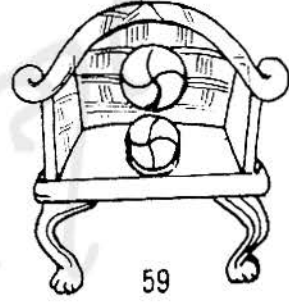
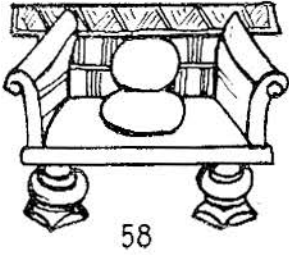
ประติรูปสัตว์หรือไม่มี และหมูหนึ่งก็อยู่
หลังกว่าอีกหมูหนึ่ง บัลลังก์ที่มีเครื่อง
ประติรูปสัตว์ไม่เคยปรากฏในศิลปะแบบ
ภารตและสาณจี แต่กลับมีปรากฏอยู่เสมอ
ในศิลปะแบบคุปตะรุ่นหลัง และในศิลปะ
แบบอมราวดี ดังนั้นคงเป็นในศิลปะแบบ
อมราวดีนั่นเองที่รูปบัลลังก์ได้เปลี่ยนแปลง
ไป นอกจากนั้นเรายังอาจยืนยันได้อีกว่าบัล-
ลังก์ที่มีรูปหุ้มกรและสิงห์ยืนนั้น เกี่ยวกัน
กับลวดลายอื่นๆ เป็นต้นว่า โตรณะ และ
ลายก้านขด ฯลฯ ที่มีรูปร่างเจริญขึ้นแล้ว
ดังนั้นลายรูปสัตว์จึงแสดงถึงสมัยที่ก่อน
ข้างเจริญแล้วในศิลปะแบบอมราวดี

ด้วยเหตุนี้บัลลังก์รูปสัตว์จึงอาจทำให้
กำหนดอายุของภาพสลักที่มีบัลลังก์นั้นสลัก
อยู่ได้ แต่ลักษณะเช่นนี้ก็มิได้หมายถึง
บัลลังก์ที่ไม่มีรูปสัตว์ (รูปที่ ๕๔) เพราะ
เหตุว่าบัลลังก์แบบนี้ได้คงอยู่คู่ไปกับบัล-
ลังก์แบบใหม่ ลักษณะเช่นนี้เป็นเช่นเดียวกับ
พระพุทธรูปในศิลปะแบบอมราวดี แม้ว่า
ภาพซึ่งมีพระพุทธรูปโดยทั่วไปจะอยู่หลัง
กว่าภาพที่ใช้สัญลักษณ์ แต่สัญลักษณ์
ก็ยังคงอยู่ต่อมาแม้เมื่อมีพระพุทธรูปเกิด
ขึ้นแล้ว

ในระหว่างบัลลังก์ ๒ แบบ คือแบบมี
และไม่มีลายรูปสัตว์นั้นไม่มีระยะเวลาหัวต่อ
แต่เป็น “การเปลี่ยนแปลงอย่างทันที”

ลักษณะเช่นนี้ก็เป็นเช่นเดียวกันสำหรับकुฑู
ลวดลายอีกแบบหนึ่งซึ่งมีปรากฏอยู่บน
บัลลังก์เช่นเดียวกัน แต่สำคัญน้อยกว่า
ลายรูปสัตว์ก็คือ “ลายเส้นเฉียงมีรอยตัว”
ลายแบบนี้มีอยู่บนบัลลังก์ซึ่งประกอบ
ด้วยลายหุ้มกรและสิงห์ เราได้เห็นมาแล้ว
ว่าลายเช่นนี้มีปรากฏอยู่บนเสาโตรณะและ
บนรูปสตุปปจำลอง เมื่อสิ่งทั้ง๒นั้นได้วิวัฒนาการ
มาพอสมควรแล้ว ดังนั้นเมื่อ “ลายเส้น
เฉียงมีรอยตัว” นี้ปรากฏอยู่บนบัลลังก์
เป็นต้นว่าบัลลังก์แท่นบูชา (รูปที่ ๖๒)
แม้ว่าบัลลังก์นั้นไม่มีลวดลายรูปสัตว์ประกอบ
เลย แต่ก็คงอยู่ในสมัยหลังเช่นเดียวกัน
นอกจากนั้นยังมีอยู่เสมอที่อาคาร-
สูงนโถงทะซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่าส่วนใหญ่
อยู่หลังศิลปะที่อมราวดี

สรุปแล้ว การพิจารณารูปบัลลังก์ที่
อมราวดี ทำให้เราเห็นว่าบัลลังก์รูปร่าง
แน่นอนอยู่ ๒ แบบ คือ แบบหนึ่งเป็น
บัลลังก์ไม่มีลายรูปสัตว์และไม่มี “ลาย
เส้นเฉียงมีรอยตัว” อีกแบบหนึ่งเป็น
บัลลังก์ที่มีลายหุ้มกร สิงห์ และ “ลาย
เส้นเฉียงมีรอยตัว” บัลลังก์แบบหลัง
ซึ่งมีลายชนิดหนึ่งชนิดใดใน ๓ ชนิดที่กล่าว
มานั้นประกอบ แสดงว่าอยู่ในสมัยที่ก้าว
หน้ามามากแล้ว ในศิลปะแบบอมราวดี

62

กุกุ

คำว่า “กุกุ”^{๕๕} เป็นคำภาษาทมิฬและหมายถึง รัง ชุ่ม และวงโค้งรูปเกือกม้าเล็ก ๆ ซึ่งใช้อยู่ในลวดลายเครื่องประดับลวดลายแบบนี้^{๕๖} เป็นแต่เพียงรูปร่างที่เล็กลงของวงโค้งที่อยู่เหนือหน้าต่างหรือประตูของอาคารหรือถ้าในประเทศอินเดียสมัยโบราณนั่นเอง ทั้ง Jouveau = Dubreuil และ Coomaraswamy ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของการวิวัฒนาการของกุกุในศิลปะอินเดีย เพราะอาจใช้กำหนดอายุของโบราณสถานได้

ในภาพสลักที่อมราวตี เราเห็นกุกุ ๒ แบบอย่างชัดเจน คือแบบหนึ่งเหมือนกับที่การหุดแสดงวงโค้งเหนือประตูและหน้าต่าง อีกแบบหนึ่ง^{๕๗} เป็นลวดลายเครื่องประดับอย่างง่าย ๆ เป็นรูปวงโค้งเกือกม้ามี่ลักษณะเหมือนกับกุกุในศิลปะแบบคุปตะ

การเปลี่ยนแปลงของกุกุจากแบบหนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่ง อาจเห็นได้จากยกอกภายใน ส่วนล่างของวงโค้ง และส่วนที่อยู่ใต้วงโค้ง

สำหรับกุกุซึ่งมีลักษณะเหมือนกับที่การหุดและสามัญ (รูปที่ ๖๓) ลักษณะมีดังนี้ คือ

โดยทั่วไปยกอกเป็นรูปแหลมบางหรือมีฉนวนกั้นขยายใหญ่ออกเป็นรูปตัว V และ

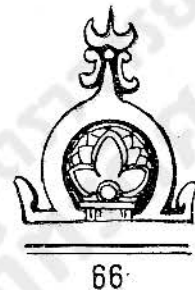
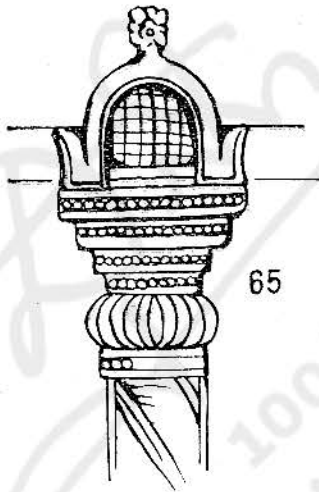
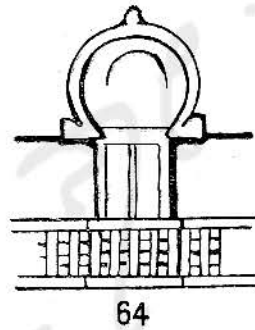
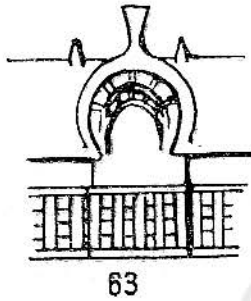
บางครั้งก็เป็นรูปตรีศูล อย่างไรก็ตามก็ยึดคอนไม่เคยมียลายเป็นวงม้วนอยู่ ๒ ข้าง ลักษณะนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก

ภายในกุกุมักมีลวดลายรูปคนและชื่อเขียนแบบเครื่องไม้ ไม่เคยมียลวดลายอื่น ๆ เป็นต้นว่า ดอกไม้หรือลายตาราง

ส่วนล่างของวงโค้งยื่นออกไปเป็นเส้นนอนหรือหักขึ้นข้างบนเล็กน้อย

พื้นที่ภายใต้วงโค้งมักเป็นลายลูกกรงประกอบด้วยเสาและลูกกรงนอนติดกัน ลายน้อยภายใต้วงโค้ง (รูปที่ ๖๓) หรือมีฉนวนกั้นอยู่ใต้หน้าต่างซึ่งมีกุกุอยู่ข้างบน (รูปที่ ๖๔) บางครั้งก็มีภาพบุคคลซึ่งมีร่างกายซ่อนอยู่หลังลูกกรงและกำลังทำลูกกรงอยู่ภายในช่องหน้าต่างหรือประตู สำหรับกุกุแบบนี้ ลายลูกกรงย่อมมีอยู่เป็นประจำ แต่ในกุกุอีกแบบหนึ่งนั้น ลายลูกกรงไม่เคยปรากฏอยู่เลย

กุกุที่กล่าวมานี้มีอยู่โดยเฉพาะบนอาคารจำลองและเป็นส่วนหนึ่งของหน้าต่างหรือประตู แต่บางครั้งก็มีความพยายามที่จะทำให้ออกเป็นลวดลายเครื่องประดับดังเราจะเห็นจากหน้าต่างซึ่งมีกุกุอยู่ข้างบนเรียงอยู่เป็นแนวหลายแนว เป็น “พวงมาลัยหน้าต่าง” หรือ “กวัक्षमाला (gavakṣamālā)”

สำหรับกุฎุ๊กแบบหนึ่งซึ่งคล้ายกับกุฎุ
ในศิลปะแบบคุปตะ (รูปที่ ๖๕) นั้น มี
ลักษณะดังนี้ คือ

ยอดรูปแหลมหรือรูปตรีศูลมักมีลาย
ม้วนเป็นวงอยู่ ๒ ชั้น และทำให้ยอด
กุฎุนี้มีรูปร่างคล้ายกับดอกไม้อีก

ภายในกุฎุก็มีลายตารางหรือลายดอก-
ไม้ (รูปที่ ๖๖) ไม่มีลายเลียนแบบเครื่อง
ไม้สักต่อไป

ส่วนล่างของวงโค้งหักขึ้นอย่างชัดเจน
และซีกจะโค้งออกภายนอก

ลายลูกกรงซึ่งเคยมีอยู่ใต้วงโค้ง หรือ
ใต้หน้าต่างซึ่งมีวงโค้งอยู่ข้างบน จะหายไป
โดยสิ้นเชิง

ลายกุฎุแบบหลังนี้มักใช้เป็นลวดลาย
เครื่องประดับ ดังนั้นจึงไม่มีอยู่เฉพาะบน
อาคารจำลองเท่านั้น แต่ยังมีอยู่บนที่อื่น
เป็นต้นว่ามีอยู่เป็นระยะ ๆ บนลายเส้นนูน

ที่ตัดแบ่งภาพแผ่นใหญ่ออกเป็นหลายแนว
หรือบนยอดเสาจำลอง บางครั้ง^๕ กุฑูแบบนั้น
ก็มีขนาดใหญ่มาก มีรูปสตรียืน^๕ เหนี่ยวกิ่งไม้
อยู่ภายใน และภาพทั้งหมดก็สลักเป็นภาพ
อนุขนาดใหญ่

กุฑู^๕ ทั้ง ๒ แบบที่พรรณนามานี้ย่อม
สืบเนื่องต่อกัน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเหตุว่า
ลักษณะของกุฑูแบบหนึ่งเหมือนกับแบบ
ภารहुตและสามัญ และอีกแบบหนึ่งก็
เหมือนกับกุฑูที่นาการชุนโกณฑะและกุฑู
ในศิลปะแบบคุปตะ เป็นอันว่าที่อชันตา
๕ ที่ ๗ และ ๑๕ อย่างไรก็ตามศิลปะแบบ

คุปตะมักมีสตรีชคนอยู่ภายในกุฑูแทนที่
ดอกไม้อะลายคาราง นอกจาก^๕ กุฑูแบบ
หลังนี้ยังปรากฏอยู่บนภาพสลักที่มีลวดลาย
เครื่องประดับเจริญแล้วด้วย

ในขณะที่บัลลังก์ซึ่งไม่มีรูปสัตว์ยังคง
อยู่คู่ไปกับบัลลังก์ลายรูปสัตว์ แต่สำหรับ
กุฑูแบบแรกก็ได้หายไปโดยสิ้นเชิง เมื่อ
แบบที่ ๒ ปรากฏขึ้นด้วยการเปลี่ยนแปลง
อย่างกะทันหันชนิดที่ไม่มีหัวต่อ

สรุปแล้ว กุฑูในประติมากรรมที่อมรา-
วดีมีอยู่ ๒ แบบ แบ่งออกเป็น ๒ สมัย
อย่างชัดเจนและต่อเนื่องกัน
(ยังมีต่อ)

